

بررسی نقش سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی

بر امنیت ملی ج.ا.ا.^۱

غلامرضا ندری^۲ احمد بخشایشی^۳ علی دارابی^۴ مجتبی مقصودی^۵

تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۱۱/۳۰

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۰۳/۰۵

چکیده

در دهه‌های اخیر، توسعه فناوری‌های جدید ارتباطی موجب تحولات شگرفی در ابعاد گوناگون زندگی بشری شده و روز به روز بر اثرات آن افزوده می‌شود. اینترنت و درحال حاضر شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان ستون فقرات فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در شکل‌گیری این فرایند نوین و ظهور فضاهای جدید اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و امنیتی نقش اساسی دارند. مسئله نقش این شبکه‌ها بر ثبات سیاسی - امنیتی و الگوی ارتباطات اجتماعی جوامع، تبدیل به دغدغه جدی اغلب کشورها شده‌است. پژوهش حاضر با هدف بررسی نقش سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی و تأثیر آنها بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران انجام شده است. روش پژوهش حاضر روش تحلیل محتوای کیفی و جامعه آماری آن را صاحب‌نظران و نخبگان حوزه امنیت و فضای مجازی تشکیل داده‌اند. حجم نمونه در گروه مذکور بر اساس اشیاع مقوله‌ها و اطلاعات شناسایی شده ۱۳ نفر بود. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی مانند شمشیر دولبه‌ای هستند که می‌توانند مجموعه‌ای از کش‌های مثبت و منفی را در محیط سیاسی - امنیتی جمهوری اسلامی ایجاد نمایند. در وضعیت فعلی به علت رهاشدگی و سیاستگذاری جزیره‌ای فضای مجازی در جمهوری اسلامی ایران، شبکه‌های اجتماعی آسیب‌پذیری کشور را در برخی مؤلفه‌های امنیت ملی برجسته کرده‌است. این شبکه‌ها هم‌اکنون به طور جدی در جهت تخریب و القای ناآرامی نظام ج.ا.ا. هنجار-سازی معارض، مشروعیت‌زدایی ساختاری از نظام سیاسی، تضعیف انسجام ملی و شکاف بین جامعه و حاکمیت و ایجاد زمینه تقابل مردم با نظام سیاسی و تضعیف باورهای ملی فعالیت می‌کنند و در حوزه امنیتی نیز با کارکرد جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران، مهیاسازی ابزار ارتباطی گروه‌های برانداز، جمع‌آوری اطلاعات افراد و مشاغل خاص، آموزش‌های مخرب در بستر شبکه‌های اجتماعی و انتقال اطلاعات طبقه‌بندی در جهت مخدوش‌سازی امنیت ملی فعالیت می‌کنند. تأسیس ساختاری قدرتمند و فراقوهای برای سیاستگذاری و ساماندهی فضای مجازی کشور و راه‌اندازی شبکه ملی اطلاعات می‌تواند در رفع بسیاری از مشکلات در این حوزه مؤثر باشد.

کلید واژگان: فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی، امنیت ملی، تهدیدات.

^۱ این مقاله از رساله دکتری با عنوان «سیاستگذاری امنیت اجتماعی؛ بررسی تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر امنیت اجتماعی ج.ا.ا.» استخراج شده است.

^۲ دانشجوی دوره دکتری علوم سیاسی - گرایش سیاستگذاری عمومی - دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. amiran8329@gmail.com

^۳ عضو هیئت علمی در مرتبه استاد تمام دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی. ahmad bakhshi0912@gmail.com

^۴ دانشیار و عضو هیئت علمی دانشگاه صدا و سیما drdarabi_ali@yahoo.com

^۵ دانشیار و عضو هیئت علمی دانشکده علوم سیاسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

مقدمه

امروزه رسانه‌ها و به ویژه رسانه‌های تعاملی و از جمله شبکه‌های اجتماعی مجازی چنان زندگی بشر را تحت تأثیر قرار داده‌اند که به عنوان شاخصی مهم و مستقل برای تعریف دور تازه‌ای از تاریخ تحولات بشر یاد می‌شود. البته ورود به دوره جدید، به معنای از میان رفتن کامل نظم گذشته نیست و در آن قدرت همچنان به نهادهای مبتنی بر جغرافیا وابسته است و این نکته بیانگر تداوم اهمیت دولت‌های سرزمینی و توجه به امنیت ملی است؛ تحقیقات متعدد نشان داده‌است شبکه‌های اجتماعی مجازی هم‌اکنون یکی از تأثیرگذارترین رسانه‌ها در جهان هستند و از قدرت تأثیرگذاری بالایی بر جنبه‌های مختلف زندگی بشری برخوردارند. ضریب نفوذ بالای این فناوری در میان جوامع مختلف و از جمله جمهوری اسلامی ایران و ویژگی‌های منحصر به فرد آنها نسبت به سایر فناوری‌های پیش از خود این رسانه تعاملی را به نماد عصر اطلاعات تبدیل ساخته است. در خصوص چگونگی تأثیرگذاری این شبکه‌ها بر ابعاد مختلف زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها تحقیقات زیادی صورت گرفته است. برای نمونه هادی خانیکی و همکاران (۱۳۹۲) نشان داده‌اند که شبکه‌های اجتماعی مجازی در سال‌های اخیر زمینه کنشگری را بیش از سایر رسانه‌های متأخر فراهم آورده‌اند. وحید قاسمی و همکاران (۱۳۹۳) نیز نشان داده‌اند که چگونه فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی اینترنتی بر هویت دینی جوانان تأثیر می‌گذارد. ثریا معمار و همکاران (۱۳۹۱) نیز تأثیر شبکه‌های اجتماعی مجازی را در ایجاد بحران هویت مورد توجه قرار داده‌اند. با وجود اینکه در طی چند سال گذشته نسبت به اثرات شبکه‌های اجتماعی مجازی توجه شده‌است، اما به موضوع نقش سیاسی - امنیتی این شبکه‌ها و تأثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران توجه اندکی صورت گرفته است. از این رو مسئله اصلی پژوهش حاضر بررسی نقش سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی و تأثیر آن بر امنیت ملی ج. ا. ا. خواهد بود.

شبکه‌های اجتماعی مجازی همانند سایر رسانه‌ها علاوه بر اینکه قدرت تأثیرگذاری مثبت در باورها، ارزش‌ها، اعتقادات، ادراکات و ذهنیات جامعه را دارا هستند؛ می‌توانند بستر رشد اعتراض‌های اجتماعی را فراهم آورند و لایه‌های مختلف جامعه را به مخالفت با قالب‌های فرهنگی و اجتماعی نظام سیاسی حاکم وادار نمایند، یا چنان تصویری از ساخت قدرت به مردم ارائه نمایند که باعث

ایجاد شکاف بین آنها با مردم گردد و پذیرش حکومت توسط مردم را با چالش مواجه کنند. با چنین ویژگی‌هایی شبکه‌های اجتماعی مجازی، کارکرد امنیتی پیدا می‌کند و توانایی تاثیرگذاری بر امنیت ملی کشورها را دارا هستند و به صورت مستقیم بر محیط امنیتی تاثیرگذار هستند.

امروزه شواهد و قراین متعددی درخصوص ماهیت خرابکارانه و براندازانه شبکه‌های اجتماعی مجازی در سطح جهان به خصوص در کشورهای در حال توسعه از جمله جمهوری اسلامی ایران وجود دارد. لذا با توجه به آثار چشمگیر شبکه‌های اجتماعی مجازی در ابعاد مختلف زندگی بشری، لزوم و ضرورت سرمایه‌گذاری وسیع و هدفمند در جهت بهره‌گیری حداکثری از فرصت‌های ناشی از شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی در جهت پیشرفت همه جانبه کشور و ارائه خدمات گسترده و مفید به اقشار گوناگون مردم و به حداقل رساندن تهدیدها و آسیب‌پذیری‌های ناشی از این شبکه‌ها اقتضا می‌کند که به صورت علمی تأثیر این شبکه‌ها بر امنیت ملی مورد مطالعه قرارگیرد. با توجه به اهمیت این مسئله، «شناسایی نقش سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مبتنی بر اینترنت و تلفن همراه و تأثیر آنها بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» هدف اصلی این پژوهش بوده که در قالب سوال اصلی تحت عنوان «نقش سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی کدامند و چه تأثیری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارند؟» مطرح شده است. فرضیه مورد نظر نیز آن است که «شبکه‌های اجتماعی با توجه به ره‌اشدگی فضای مجازی در وضعیت کنونی، تهدیدات سیاسی و امنیتی جدی برای جمهوری اسلامی ملی ایران در پی دارند و با افزایش آسیب‌پذیری کشور، منجر به بروز چالش‌هایی برای امنیت ملی خواهد شد. این چالش‌ها را در جمهوری اسلامی ایران می‌توان عمدتاً در قالب القای ناکارآمدی نظام ج.ا.ا.، هنجارسازی متعارض، مشروعیت زدایی ساختاری از نظام سیاسی، تضعیف انسجام ملی، شکاف بین جامعه و حاکمیت و ایجاد زمینه تقابل مردم با نظام سیاسی، تضعیف باورهای ملی، جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران و افزایش اقدامات بازیگران خارجی علیه نظام مشاهده کرد. روش تحقیق حاضر از نوع توصیفی - تحلیلی است. همچنین روش جمع‌آوری داده‌ها و اطلاعات با تکنیک فیش برداری و مصاحبه انجام شده است.

ادبیات و مبانی نظری پژوهش

مفهوم شناسی

شبکه‌های اجتماعی مجازی: شبکه‌های اجتماعی مجازی^۱ از جمله رسانه‌های اجتماعی^۲ محسوب می‌گردند که مبتنی بر «وب ۲» هستند. در واقع وب ۲ را می‌توان منشأ و نقطه اتکا رسانه اجتماعی دانست. اجمالاً باید گفت که وب ۲ به سایتهایی گفته می‌شود که با استفاده از نرم‌افزارها و ابزار پیشرفته برنامه نویسی، به نحوی محتوای آن توسط کاربران ایجاد و براساس دستورالعمل‌هایی مدیریت می‌شود (خانیک و بابایی، ۱۳۹۰: ۷۵). در واقع یک شبکه اجتماعی مجازی مجموعه‌ای از سرویس‌های مبتنی بر وب ۲ هستند که این امکان را برای اشخاص فراهم می‌آورند که: ۱- در چارچوب یک سیستم مشخص، پروفایل‌های عمومی^۳ و نیمه خصوصی بسازند، ۲- با سایر کاربرانی که در آن سیستم حضور دارند به تبادل نظر و اطلاعات بپردازند و ۳- لیست پیوندهای خود و دیگرانی که در آن سیستم هستند مشاهده کنند (Ellison and , Boyd 2007: 211). شبکه‌های اجتماعی اینترنتی به زبانی ساده، صفحات اینترنتی هستند که افراد با عضویت در آنها می‌توانند دوست‌یابی کنند، به بحث و تبادل نظر بپردازند، تصاویر و فیلم‌هایی را که دوست دارند به اشتراک بگذارند و این فرصت را می‌یابند تا درباره علاقه‌مندی‌ها و مطالب دیگران اظهار نظر کنند و خودشان نیز مطالبی را مطابق با سلیقه و نظر خود منتشر کنند و حتی در دنیای مجازی این شبکه‌ها، تصویری خیالی از خود ارائه کنند. (مهدی‌زاده و آزمون، ۱۳۹۳: ۱۴).

امنیت و امنیت ملی: «امنیت»^۴ از جمله واژه‌هایی است که، به لحاظ داشتن برخی شباهت‌ها با بعضی واژه‌های دیگر، دارای مفهومی سیال، متنوع و صورتی متغییر است و گستره بسیار وسیعی در ابعاد مختلف فردی و اجتماعی را شامل می‌شود. طبیعی است که ارائه تعریفی کامل و جامع برای این‌گونه مفاهیم کاری دشواری است (بخشی، ۱۳۹۵: ۲۴). در تعریف لغوی، در «فرهنگ لغات» امنیت به معنای ایمن شدن، در امان بودن و بدون بیم و هراس بودن آمده است؛ به عنوان مثال در

^۱ Social NetWork

^۲ Social Media

^۳ پروفایل‌ها صفحات منحصر به فردی هستند که شخص می‌تواند «خود را به صورت فرد» معرفی کند.

^۴ Security

فرهنگ «معین» امنیت به معنای ایمن شدن، در امان بودن و بی‌بیمی تعریف شده است (فرهنگ معین، ۱۳۶۳: ۳۵۲). در فرهنگ «عمید» ایمنی، آرامش و آسودگی (فرهنگ عمید، ۱۳۷۹: ۲۳۲). و در فرهنگ «المنجد» اطمینان و آرامش خاطر معنا شده است (فرهنگ المنجد، ۱۹۷۳: ۱۸).

برخلاف معنای لغوی امنیت، در حوزه معنای اصطلاحی آن، اجماعی وجود ندارد و تعاریف اصطلاحی متفاوت و حتی متعارضی از آن ارائه شده است. یک بررسی اجمالی نشان می‌دهد که بیش از ۱۵۰ تعریف مختلف (از حیث معنا و بعضاً از نظر زبان‌شناختی) از امنیت وجود دارد (افتخاری، ۱۳۷۷: ۲۷). بوزان^۱، یکی از اصلی‌ترین نظریه‌پردازان این حوزه، امنیت را حفاظت در مقابل خطر (امنیت عینی)، احساس ایمنی (امنیت ذهنی) و رهایی از تردید (اعتماد به دریافت‌های شخصی) تعریف می‌کند (بوزان، ۱۳۷۸: ۵۲).

به طور خلاصه، می‌توان گفت که دو نوع گفتمان سلبی و ایجابی در مطالعات امنیت وجود دارد. باتوجه به اینکه «تهدید» و «ارزش» کلماتی بنیادین در مطالعات امنیتی است، اگر امنیت را با استفاده از کلمه «ارزش» معنا و تفسیر کنیم به گفتمان ایجابی و اگر در برابر کلمه «تهدید» معنا کنیم، به گفتمان سلبی امنیت پرداخته‌ایم (افتخاری، ۱۳۹۲: ۷۵). تداوم همین تقسیم‌بندی را می‌توان در مطالعات «امنیت ملی»^۲ نیز دنبال کرد. در واقع مفهوم امنیت ملی به عنوان پرکاربردترین مفهوم در مطالعات امنیت است که از اضافه شدن واژه «ملی» به امنیت تشکیل می‌شود؛ یعنی بنا دارد امنیت را درباره یک ملت و برای آن مورد بحث قرار دهد. این مفهوم، با مضمون کنونی آن، پس از قرارداد وستفاليا^۳ و تشکیل دولت - ملت‌ها در قرن هفدهم شکل گرفت. البته رابرت ماندل معتقد است این واژه فقط در قرن بیستم، خصوصاً بعد از جنگ جهانی دوم متداول شده است. به هر حال آنچه مسلم است این است که امنیت ملی به دنبال تولد دولت - ملت‌ها مطرح شده و ریشه آن به تولد دولت مدرن در قرن ۱۷ میلادی باز می‌گردد (عصاریان‌نژاد، ۱۳۸۷: ۴). رابرت ماندل می‌گوید: «امنیت ملی شامل تعقیب روانی و مادی ایمنی است و اصولاً جزو مسئولیت حکومت‌های ملی است تا از تهدیدات مستقیم خارجی نسبت به بقای رژیم‌ها، نظام شهروندی و شیوه زندگی

¹ Buzan

² National Security

³ Westphalia

شهروندان خود ممانعت به عمل آورند.» (ماندل، ۱۳۷۷: ۵۲). والتر لیپمن^۱ می‌نویسد: «هر ملتی تا جایی دارای امنیت است که در صورت عدم توسل به جنگ مجبور به رهاکردن ارزش‌های محوری نباشد و اگر در معرض چالش قرار گیرد بتواند با پیروزی در جنگ آنها را حفظ کند» (Wolffers, 1962: 150). از نظر مایکل اچ. اچ. لوه^۲ «امنیت ملی شامل سیاست دفاع ملی و نیز اقدامات غیرنظامی دولت برای تضمین ظرفیت کامل بقای خود به عنوان یک موجودیت سیاسی به منظور اعمال نفوذ و حصول اهداف داخلی و بین‌المللی است» (Louw, 1987). تعریف کالج دفاع ملی کانادا^۳: «امنیت ملی یعنی حفظ راه و روش زندگی قابل‌پذیرش برای همه مردم و مطابق با نیازها و آرزوهای مشروع شهروندان. این امر شامل رهایی از حمله یا فشار نظامی، براندازی داخلی و نابودی ارزش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی می‌شود که برای کیفیت زندگی ضروری هستند» (Course documents, 1989).

چارچوب نظری

مباحث مربوط به فضای مجازی به دلیل سرعت بالای تحولات این حوزه علمی شاهد پیشرفت‌های فراوانی بوده است و اندیشمندان متعددی به موضوعات مربوط به این حوزه پرداخته‌اند. به همین دلیل این حوزه علمی از خاستگاه‌های نظری متعددی برخوردار است. با بررسی نظریات و آراء مربوط به مطالعات میان رشته‌ای^۴ به راحتی می‌توان ادعان نمود که این حوزه علمی و مطالعات مربوط به آن در قالب مطالعات چند رشته‌ای قرار دارد. علم روانشناسی، علوم ارتباطات، علم جامعه‌شناسی، علم زبان‌شناسی، کامپیوتر، فیزیک، و ... از جمله دانش‌هایی است که زیرساخت‌های نظری این رشته از علم را تشکیل می‌دهد. شبکه‌های اجتماعی نیز از این حیث که نوعی ارتباط تلقی می‌شوند در این فضا جایگاه قابل توجهی را به خود اختصاص داده است و هر کدام از علمی که به آن اشاره گردید دارای نظریه‌های متعددی است که به نوعی نیز

¹ Lipman

² H.h.louw

³ National Defence College of Canada

⁴ Inerdisciplinary Studies

در خصوص شبکه‌های اجتماعی قابل بهره‌برداری است. به عنوان مثال در روان‌شناسی اجتماعی می‌توان به نظریه‌های؛ هماهنگی شناختی، شامل تعادل، تقارن، همخوانی، ناهمخوانی، قضاوت اجتماعی، ناهماهنگی شناختی و نظریه‌های اقناع، شامل تلقیح، تزریق، یادگیری، سازگاری، درگیری پایین، شرطی شدن کلاسیک؛ در علوم ارتباطات به نظریه‌های؛ ماریپیچ سکوت، استفاده و خشنودی، برجسته‌سازی، گلوله جادویی، دو یا چند مرحله‌ای، پردازش دوگانه، کاشت، نظریه اطلاعات، جهانی شدن، دوفضایی یا دو جهانی شدن، شبکه‌ای شدن و الگوهای آژگود، شرام، نیوکامب، الگوی وستلی - مک‌لین و در علم جامعه‌شناسی به نظریه کارکردگرایی اشاره کرد (یوسفی، ۱۳۹۵: ۱۹۵). تأمل در نظریه‌هایی که مطرح شد بیانگر آن است که هرکدام از این نظریات از زاویه‌ای خاص به موضوع پرداخته و بعدی از آن را روشن ساخته‌است. با این توصیف علیرغم وجود الگوهای متعدد در خصوص شبکه‌های اجتماعی مجازی، از آنجا که در این مقاله روشن ساختن نقش و کارکرد سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی مدنظر است در تبیین نظری مقاله از نظریه کارکردگرایی به طور کلی و برخی نظریات حوزه علم ارتباطات که توانایی تبیین‌کنندگی بیشتری دارد، استفاده شده است.

نظریه کارکردگرایی

تبیین کارکردها و نقش‌های فردی و اجتماعی پیام‌های ارتباطی، برگرفته از نظریه کارکردگرایی^۱ در جامعه‌شناسی است. کارکردگرایی در تعریف پدیده‌های اجتماعی، به خدمتی که این پدیده‌ها در نظم و تعادل چارچوب اجتماعی دارند توجه و همه رخدادها و فعالیت‌های نهادینه شده را بر اساس نیازهای جامعه توجیه می‌کند. بنابر این، نقش‌ها و کارکردهایی که برای رسانه‌ها در جامعه تعریف می‌کنند، رفع نیازهایی چون تداوم، نظم، یکپارچگی، هدایت و سازگاری است. از این دیدگاه، جامعه از عناصر مختلفی تشکیل می‌شود که به یکدیگر متکی هستند و به صورت یک نظام در محیط خود فعالیت می‌کنند. رسانه یکی از عناصر زیرمجموعه نظام محسوب می‌شوند که بخش‌های مختلف نظام را به یکدیگر مرتبط می‌سازند و ضمن تأمین نظم و یکپارچگی درونی نظام، ظرفیت پاسخگویی آن را در بحران‌ها بر

اساس واقعیت‌ها افزایش می‌دهند. امیل دورکیم^۱ با نگاهی کارکردی به جامعه و تشبیه آن به ارگانسیم موجود زنده، ضمن تأکید بر نظم و انسجام اجتماعی، بر اهمیت ارتباط در فرایند حفظ و تحول جامعه و نقشی که این ارتباط در تولید و بازتولید اجماع و توافق در مورد مسائل و حفظ تعادل در جامعه ایفا می‌کند، اشاره دارد. بنابراین، تجزیه و تحلیل کارکرد رسانه‌های جمعی بر نقش رسانه‌ها در حفظ نظم و ساختار اجتماعی تمرکز دارد و به بررسی این امر می‌پردازد که رسانه‌ها چگونه برای حفظ تعادل در جامعه، نقش‌های معینی را انجام می‌دهند (مهدی زاده، ۱۳۸۹: ۳۴). یکی از محققانی که به طور جدی به نقش و کارکرد پیام‌های ارتباطی در جامعه توجه کرده است، هارولد لاسول^۲ است. وی سه کارکرد «نظارت بر محیط»، «همبستگی اجتماعی» و «انتقال میراث فرهنگی» را برای رسانه‌ها بر می‌شمارد (ساروخانی، ۱۳۸۳: ۵۹).

کارکرد نظارت بر محیط شامل اخبار و اطلاعاتی است که رسانه‌ها در مورد رویدادهای مربوط به تحول‌های اقتصادی و بازار سهام، تغییرهای آب و هوایی، مسابقات ورزشی، برخوردهای نظامی، دگرگونی‌های سیاسی و... فراهم و به مخاطبان منتقل می‌کنند. کارکرد همبستگی اجتماعی، انتخاب و تفسیر اطلاعات در محیط توسط رسانه‌هاست. این کارکرد، باعث تقویت عادات و آداب و رسوم اجتماعی و حفظ اتفاق آرا در جامعه می‌شود. کارکرد همبستگی با پایش و مدیریت افکار عمومی، از تهدید ثبات اجتماعی جلوگیری می‌کند. در کارکرد انتقال میراث فرهنگی، رسانه‌ها ارزش‌ها و هنجارهای اجتماعی و فرهنگی را از نسلی به نسل دیگر انتقال می‌دهند و با گسترش بنیان تجربه مشترک، انسجام اجتماعی را تقویت می‌کنند. جامعه‌پذیری از طریق رسانه‌ها، فرایندی است که با جذب و درونی‌سازی ارزش‌ها و هنجارهای فرهنگی توسط مردم صورت می‌گیرد (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۷۶).

دنيس مک کوايل^۳ کارکردهای اجتماعی رسانه‌ها را در قالب مؤلفه‌های اساسی اطلاعات، همبستگی و ارتباط، تداوم و استمرار، سرگرمی و بسیج جدا می‌نماید. از نظر وی، رسانه‌های جمعی اساس جامعه هستند برای: یکپارچگی و هماهنگی؛ نظم، کنترل (پایش) و ثبات؛ انطباق یا تغییر؛ بسیج؛ مدیریت تنش و تداوم تفکر و ارزش (مک کوايل، ۱۳۸۸: ۹۷). در همین خصوص نیز، جان

¹ Emil Durkheim

² Lasswell

³ Denis McQuail

گیبینز^۱ به چهار نقش رسانه‌ها در زندگی روزمره اشاره می‌کند: رسانه‌ها به فرایند ساختن هویت کمک می‌کنند؛ فرآورده‌های زیبایی شناختی و فرهنگی رسانه‌ها برای فرآیند هویت سازی، اهمیت اساسی دارند. مردم با مصرف تولیدات رسانه‌ای، زندگی معمولی‌شان را برای مدتی رها می‌کنند و به چیز دیگری رو می‌آورند. بنابراین، تجربه زیبایی‌شناختی و فرهنگی امکانات ویژه‌ای برای خوداندیشی فراهم می‌کند. رسانه‌ها به فرایند معنا سازی کمک می‌کنند؛ در جهان پیچیده‌ای که حوادث و رویدادهای گوناگون در آن رخ می‌دهند، رسانه‌ها با شکل دادن به الگوی ذهنی مخاطبان، رویدادها را برای آنها معنادار و قابل فهم می‌سازند و از این طریق به شکل‌گیری نگرش‌های آنان کمک می‌کنند. رسانه‌ها برای مردم لذت بخش هستند؛ در استفاده مردم از رسانه‌ها، جنبه لذت جویانه‌ای وجود دارد که یکی از این لذت‌ها، لذت با تأخیر است؛ به این معنا که رسانه‌ها، محتوایی در اختیار مردم قرار می‌دهند که در مواقع دیگر درباره آنها گفت و گو و صحبت می‌کنند؛ از این رو، لذت رسانه‌ها به لحظه مصرف محدود نمی‌شود. رسانه‌ها به ساختمان شدن زندگی روزمره کمک می‌کنند؛ زندگی روزمره مبتنی بر عادات‌هاست و از رسانه‌ها برای عادت بخشیدن به زندگی استفاده می‌شود. یک نقش مهم رسانه‌ها در ساختمان کردن زندگی روزمره این است که حوزه‌های خصوصی و عمومی زندگی را به یکدیگر مرتبط می‌سازند. با کمک رسانه‌ها، حوزه‌های خصوصی می‌توانند عمومی شوند و برعکس (گیبینز و ریمر ۱۳۸۱: ۷۰).

از منظر نظریه تصویر ذهنی هم اگر به کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی پرداخته شود، رسانه‌ها نقش مهمی در تصویرسازی ذهنی دارند. تصویر ذهنی همان تصویری است که از خویشتن داریم. بر اساس این نظریه، انسان بیش از آنکه با واقعیات سروکار داشته باشد، با برداشتی که از واقعیت دارد، سروکار دارد و در نهایت نیز براساس همین برداشت‌ها و تصاویر، تصمیم‌گیری می‌کند. امروزه کشورها با بهره‌گیری از رسانه‌ها و عملیات روانی تلاش می‌کنند تصویر ذهنی خود نزد دیگران را آن طور که خود می‌خواهند، شکل دهند (حسینی، ۱۳۹۳: ۶۲). مانوئل کاستلز درباره حضور پررنگ رسانه‌ها در محیط ذهنی افراد و تجارب عینی آنها می‌گوید: «رسانه‌ها به علت اینکه تار و بود نمادین زندگی ما هستند، همچون تجارب واقعی که بر رؤیاهای ما تأثیر دارند، بر آگاهی‌ها و

رفتار ما تأثیر می‌گذارد و موادی خام را فراهم می‌سازند که ذهن ما با استفاده از آن کار می‌کند. رسانه در دنیای امروز تجربه انسانی را از واقعیت دگرگون و گرچه او را با واقعیت آشنا می‌سازد، حس انسان را از برخورد بی‌واسطه با واقعیت بازداشته‌است (کاستلز، ۱۳۸۰: ۲۳۵). با تمام تفاسیر بالا، رسانه‌ها علاوه بر ایفای نقش‌ها و کارکردهای مثبت در جامعه، دارای کارکردهایی هستند که برای جامعه و مخاطبان تبعات منفی دارند. پتانسیل شایعه‌سازی، اختلال در روند کنترل جریان اطلاع‌رسانی، شکل‌دهی به شکاف‌ها، گسست‌های فرهنگی، قومی و طبقاتی، ساخت شکنی، ایجاد مطالبات جدید سیاسی، تشویق نافرمانی مدنی و ایجاد تنش سیاسی، هنجارسازی مغایر با ارزش‌های حاکم در جامعه، مشروعیت‌زدایی ساختاری، ساماندهی شبکه‌ای مخالفان، انتقال اطلاعات و در نهایت به چالش کشیدن امنیت ملی را دارا هستند.

شبکه‌های اجتماعی مجازی و امنیت ملی

امنیت ملی، شرایط و فضای ملی و بین‌المللی است که ملت در چارچوب آن می‌تواند اهداف و ارزش‌های حیاتی موردنظر خویش را در سطح ملی و بین‌المللی گسترش دهد و یا دست کم، آنها را در برابر تهدیدهای داخلی و خارجی و دشمنان بالقوه و بالفعل حفظ نماید (اکرمی فر، ۱۳۸۱: ۴). بنابراین هرآنچه، به صورت عینی یا ذهنی، ارزش‌ها و منافع ملی یک کشور را تهدید کند یا مانعی برای رسیدن کشور به اهدافش باشد تهدید امنیت ملی محسوب می‌شود. این تهدیدات ممکن است سخت، نیمه‌سخت یا نرم باشند. با مرور ادبیات حوزه‌های امنیت و فضای مجازی و نظر خبرگان، کارکردهای سیاسی و امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی مرتبط با امنیت ملی احصا شده است که به آنها اشاره می‌گردد:

۱. تضعیف ارزش‌ها و باورهای ملی

مهم‌ترین کارویژه ارزش‌ها و باورهای ملی حفظ همبستگی و مشروعیت‌دهنده به قواعد و ضوابط اجتماعی است؛ هرگونه تهدید معطوف به آنها می‌تواند بی‌ثبات‌کننده نظام سیاسی یک کشور باشد. جانسون معتقد است ارزش‌های حاکم بر جامعه از چنان اهمیتی در پایداری و مانایی یکی نظام برخوردارند که هرگونه بی‌توجهی به آنها می‌تواند زمینه‌ساز بروز یک تحول عمده باشد.

بی‌توجهی به ارزش‌ها، مشروعیت و مقبولیت یک نظام را زیر سؤال می‌برد. این پدیده سبب نوعی ناهماهنگی بین نظام اجتماعی و نظام حاکم می‌شود. از نظر جانسون، ورود ارزش‌های جدید و نامناسب با یک نظام اجتماعی به آن جامعه، سبب ناهماهنگی نظام اجتماعی با نظام حاکم می‌شود و زمینه‌ساز تغییرات بنیادین در آن جامعه خواهد شد. بنابراین ارزش‌ها مبنای دوام و قوام ثبات جامعه هستند. در بررسی تهدید فرهنگ، ارزش‌ها و باورهای ملی جامعه ایران، باید به دو بعد توجه کرد: یکی تهدید ارزش‌ها و باورهای ملی به صورت غیرعامدانه و تنها ناشی از ورود ناخواسته این فناوری‌ها به کشور است. بعد دیگر، تهدید ارزش‌ها و باورهای ملی به صورت یک برنامه از پیش تعیین شده و غیرخوشونت آمیز به منظور تغییر نظام سیاسی کشور است (سلطانی‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۲: ۹۵). امروزه ظهور اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی شدت و دامنه این گونه فعالیت‌ها را وسیع‌تر ساخته است. این تهدیدها که در قالب جنگ نرم صورت گرفته و با تهدیدهای سابق یعنی نظامی و اقتصادی ماهیت متفاوتی دارد و در راستای دیدگاه ابزارگرایانه دولت‌های غربی به فناوری‌های نوین (دسامبر ۱، ۲۰۰۷) قرار دارد. بیشتر نظریاتی که در مورد جنگ نرم ارائه شده است، بر این نکته تأکید دارند که هدف اصلی و ماهوی عاملان جنگ نرم، ایجاد لغزندگی، شک و تردید در باورهای افراد یک جامعه نسبت به الگوهای ارزشی، فکری و فرهنگی موجود در آن جامعه است تا در مرحله بعد، الگوهای مورد نظر خود را بر این افراد تحمیل کنند.

شکل شماره ۱: بررسی اثر تهدیدها

۲. تخریب و القای ناکارآمدی نظام سیاسی

شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توانند چنان تصویری از ساخت حکومت و قدرت به مردم معرفی کنند که سبب ایجاد جدایی و شکاف بین آن‌ها با حکومت شود و پذیرش حکومت توسط مردم را با چالش مواجه می‌کند؛ این کار بیشتر با ارائه چهره غیردموکراتیک و ناکارآمد از حاکمیت و مغایرت آن با خواست عمومی انجام می‌شود. جنگ نرم در حوزه مشروعیت‌زدایی ساختاری از یک سو، معطوف به تخریب نظام سیاسی و از سوی دیگر معطوف به تغییر ادراک مردم نسبت به نظام سیاسی است (مرادیان، ۱۳۹۲: ۲)

۳. انسجام‌زدایی ساختاری

در شرایط مبتنی بر انسجام اجتماعی، زمینه‌های لازم برای حداکثرسازی همکاری و مشارکت گروه‌های مؤثر در ایجاد امنیت نرم فراهم می‌شود. تخریب انسجام اجتماعی یکی از اهداف و نشانگاه‌های اصلی جنگ نرم است. برای انجام این کار، عواملان جنگ نرم تلاش می‌کنند لایه‌های جامعه را بر مبنای انگاره‌ها و دیدگاه‌های معارض با نظام سیاسی هدف به تحرک وادارند. در این وضعیت، انسجام اجتماعی به هم می‌ریزد و جامعه رو در روی نظام سیاسی قرار می‌گیرد. بنابراین انسجام‌زدایی ساختاری از جامعه به بی‌ثبات‌سازی سیاسی منجر می‌شود. به اذعان بسیاری از متخصصان فضای مجازی و حوزه جنگ نرم، یکی از کاردهای ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان فناوری‌های نوین ارتباطی تلاش جهت انسجام‌زدایی از جامعه مورد هدف نظام سلطه دارند (عالمی، ۱۳۹۱: ۳۷).

تشویق به نافرمانی مدنی و ایجاد تنش سیاسی: کمتر کسی است که در رابطه با نقش بارز فضای مجازی در سازماندهی فعالیت‌ها، راه‌اندازی تجمعات و اعلام روز و ساعت دقیق آن، بهره‌گیری از نمادهای هماهنگ مانند رنگ خاص و شعارهای مشخص، آن هم در مدت زمان کوتاه و در حد وسیع، تنها با استفاده از ابزارهایی چون شبکه‌های اجتماعی تردید داشته باشد. وجود صفحات، پست‌وال^۱ و

^۱ Post wall

فیده‌های^۱ متعدد با موضوع اغتشاشات دی‌ماه ۹۶.ا.ا. و شمار قابل توجه اعضای آنها، دلالت بر نقش وسیع شبکه‌های اجتماعی و پیام‌رسان‌هایی چون تلگرام، فیس بوک و توییتر در این حوادث داشت. هرچند این اخبار و اطلاعات بسیار ضدونقیض و بی‌نظم و منشاء تولید شایعه و پراکندن دروغ بود؛ اما چالش امنیت‌مندی محسوب می‌شد. این چالش به ویژه از سویی اختلاف میان دولت و مردم و کاهش مشروعیت دولت از دیدگاه معترضان بوده که به عقیده باری بوزان چنین تنش می‌تواند منشأ بزرگ‌ترین ضعف و آسیب‌پذیری باشد (بوزان، ۱۳۷۸: ۹۹).

جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران: اطلاعات، منبع اصلی قدرت است. انسان به هر اندازه که از اطلاعات و آگاهی بهره‌مند باشند، به همان اندازه قادر است در عرصه‌های مختلف سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و نظایر آن، ایفای نقش کند. شبکه‌های اجتماعی بیرونی اطلاعات حریم خصوصی کاربران را در اختیار دولت‌ها و شرکت‌های تجاری و جاسوسی قرار می‌دهند و این اطلاعات توسط کشور مبدأ مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. به طور مثال هنگام نصب برنامه بر روی دستگاه تلفن همراه از کاربر تأیید چند موضوع را طلب می‌کند: اول اینکه به شماره تلفن‌های او دسترسی داشته باشد و آن‌ها را به اشتراک بگذارد. عکس‌ها و پیام‌ها و پیج‌های او را هم به اشتراک می‌گذارد و تأیید همه اینها را قبل از نصب برنامه می‌گیرد و اگر کاربر یکی از موارد را هم قبول نکند برنامه نصب نمی‌شود. اطلاعات دفترچه تلفن گوشی همراه با تکنیک داده کاوی^۲ و با هوش مصنوعی^۳ با هم تلفیق شده و یک شبکه‌ای از ارتباطات ایجاد می‌شود و با جمع‌آوری اطلاعات مشخص می‌شود که صاحب تلفن همراه با چه کسانی ارتباط دارد و این افراد که با او در ارتباط هستند چه ویژگی‌ها و مشخصاتی دارند. به بیان رایبسون^۴ واپایش اطلاعات در عصر جدید، اهرم اصلی قدرت بازیگران جهانی، ملی و محلی است (جنگ نرم و شبکه‌های مجازی، ۱۳۹۰).

^۱ Feeds

^۲ data mining

^۳ Artificial Intelligence

^۴ Robinson

روش‌شناسی تحقیق

روش تحقیق، نقشه کلی برای دستیابی به پاسخ پرسش‌های تحقیق است. این نقشه چکیده آنچه را که پژوهشگران از نوشتن فرضیه و کاربردهای عملیاتی آنها تا تحلیل نهایی داده‌ها باید انجام دهند را در بر می‌گیرد. پژوهش حاضر از نوع کیفی و با روش تحقیق توصیفی - تحلیلی انجام شده است و جامعه آماری این پژوهش را صاحب‌نظران و نخبگان حوزه امنیت و فضای مجازی تشکیل می‌دهد. مراجعه به این کارشناسان با روش هدفمند از طریق مصاحبه نیمه ساختار یافته صورت گرفت و تا زمان اشباع داده‌ها ادامه داشت. معیار اصلی محقق در اشباع داده‌ها نیز تکرار داده‌ها در انجام مصاحبه بود. برای انتخاب کارشناسان جهت انجام مصاحبه نیز از روش گلوله برفی استفاده شد. حجم نمونه در گروه مذکور براساس اشباع اطلاعات،^{۱۳} نفر است. در تحلیل محتوای داده‌ها مراحل زیر شامل: تدوین سوال‌ها، بررسی یا تقطیع، که به دلیل حجم زیاد داده‌های تحقیق به دو جزء کوچکتر شامل "واحد تحلیل"^۱ و "واحد ضبط"^۲ تقسیم شدند. بنابراین واحد تحلیل یا گزاره این پژوهش یک مصاحبه و واحد ضبط نیز جملات، کلمات و مضامینی است که مرتبط با موضوع هستند. به این منظور حین انجام مصاحبه، کلیه شرح نظرات مصاحبه‌شوندگان ضبط و نگه‌داری و سپس به متن تبدیل شد. سپس تقلیل داده‌ها صورت گرفت که در این مرحله محقق پس مرور کامل هر واحد تحلیل، آن بخش‌هایی از متن را که فاقد مفاهیم و مضامین مناسب برای مقوله‌بندی بودند کنار گذاشت. تدوین روش مقوله‌بندی، مرحله دیگر بود که در این پژوهش از روش "تکوین استقرایی مقوله‌ها"^۳ برای تعیین شاخص‌ها، مولفه‌ها و ابعاد شبکه‌های اجتماعی مجازی استفاده شد. در ادامه مقوله‌بندی انجام گرفت که شامل مفهوم‌سازی، ساخت مقوله‌های اصلی و فرعی، پالایش مقوله‌های بدست آمده، گروه‌بندی مقوله‌ها و تعیین روابط میان مقوله‌ها است. در این پژوهش این گام به روش استقرایی صورت گرفت؛ به این معنی که مفاهیم، مقوله‌ها و روابط بین آن‌ها از متن مورد نظر استخراج شد. تحلیل داده‌ها و تفسیر نتایج گام‌های دیگر

¹ Analysis unit

² Recording unit

³ Inductive Category Development

بود که انجام گرفت. حاصل این فرایند استخراج تعداد ۶۶۳ گزاره در قالب ۸ جدول جداگانه بود. در مراحل بعدی و با پالایش مجدد، داده‌های مشابه ادغام شدند و داده‌های مستقل لحاظ گردید که در نهایت به ترتیب کارکردهای منفی و مثبت سیاسی و امنیتی شبکه‌های اجتماعی شبکه‌های اجتماعی مجازی در قالب ۵۸ مقوله فرعی و ۱۴ مقوله اصلی و ۳۹ مقوله فرعی و ۱۰ مقوله اصلی تنظیم گردید و تاثیر آن‌ها بر امنیت ملی ج.ا.ا. مورد بررسی قرار گرفت. برای تعیین مقوله‌های اصلی از روش قیاسی و برای تعیین مقوله‌های فرعی از روش استقرایی استفاده شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌های تحقیق

داده‌های پژوهش حاضر، شامل داده‌های توصیفی و داده‌های کیفی است. ابتدا داده‌های توصیفی شامل ویژگی‌های جمعیت شناختی شرکت‌کنندگان در تحقیق در قالب جدول ارائه شد و سپس داده‌های کیفی تحقیق حاصل از تجزیه و تحلیل مصاحبه‌ها، در جداول زیر به تفکیک تهدیدها و فرصت‌های اجتماعی و تاثیر آنها بر شاخص‌های امنیت اجتماعی آمده است.

ویژگی‌های جامعه‌شناختی جامعه آماری

جمع کل	سن			تحصیلات		سابقه خدمت			فراوانی
	۵۰ سال و بیشتر	۴۲-۴۹	۳۵-۴۲	دکتری	کارشناسی ارشد	۳۰ سال و بیشتر	۲۲-۲۹	۱۵-۲۲	
۱۳	۶	۴	۳	۱۱	۲	۷	۳	۳	تعداد
۰/۱۰۰	۴۶/۱۵	۳۰/۷۶	۲۳/۰۷	۸۴/۶۱	۱۵/۳۸	۵۳/۸۴	۲۳/۰۷	۲۳/۰۷	درصد

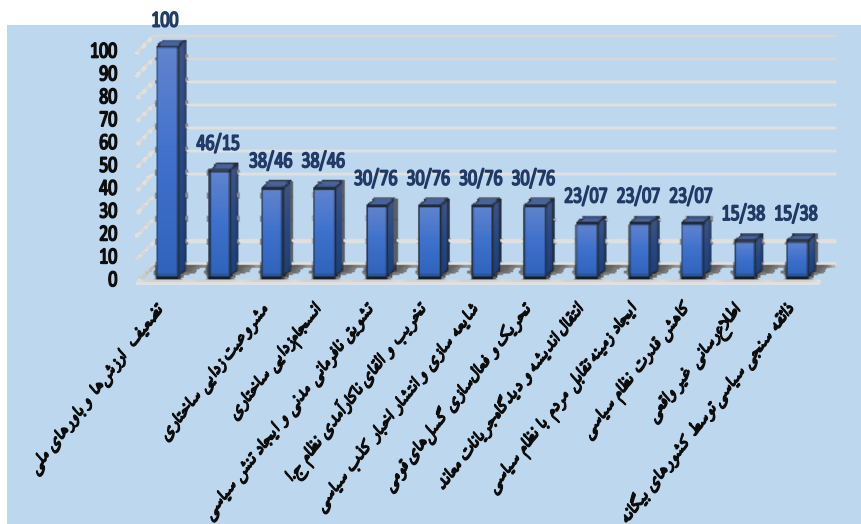
جدول شماره ۱: مشخصات جامعه آماری و توزیع فراوانی

داده‌های جدول فوق نشان می‌دهد میانگین سنی افراد مصاحبه‌شونده ۴۸٫۷۶ سال است. از نظر سابقه خدمت ۳ نفر از جامعه آماری بین ۱۵-۲۲ سال، ۳ نفر بین ۲۲-۲۹ سال و ۷ نفر ۳۰ سال و بیشتر سابقه خدمت داشته‌اند. از نظر تحصیلات ۱۱ نفر دارای مدرک دکتری و ۲ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد بوده‌اند، همچنین از نظر سن، ۳ نفر بین ۴۲-۴۵، ۴ نفر بین ۴۹-۴۲ و ۶ نفر دیگر ۵۰ سال و بیشتر بوده‌اند. در پاسخ به سؤال پژوهش حاضر مبنی بر اینکه «نقش سیاسی-امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی کدامند و چه تأثیری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارند؟» محقق با جمع‌بندی کلی که با استفاده از یادداشت برداری، استخراج مفاهیم و مقوله‌بندی نظرات مصاحبه‌شوندگان انجام شده است یافته‌های پژوهش را در قالب جداول زیر تدوین نموده است:

ردیف	کارکردهای منفی شبکه‌های سیاسی در بعد سیاسی (تهدیدات سیاسی)	فراوانی	درصد
۱	تضعیف ارزش‌ها و باورهای ملی	۱۳	۱۰۰٪
۲	ایجاد و ساماندهی شبکه‌ای گروه‌های سیاسی مجازی معارض	۶	۱۵٪
۳	مشروعیت‌زدایی ساختاری	۵	۴۶٪
۴	انسجام‌زدایی ساختاری	۵	۴۶٪
۵	تشویق نافرمانی مدنی و ایجاد تنش سیاسی	۴	۷۶٪
۶	تخریب و القای ناکارآمدی نظام ج.ا.ا.	۴	۷۶٪
۷	شایعه‌سازی و انتشار اخبار کذب سیاسی	۴	۷۶٪
۸	تحریک و فعال‌سازی گسل‌های قومی	۴	۷۶٪
۹	انتقال اندیشه و دیدگاه‌جریانات معاند	۳	۲۳٪
۱۰	ایجاد زمینه تقابل مردم با نظام سیاسی	۳	۲۳٪
۱۱	کاهش قدرت نظام سیاسی	۳	۲۳٪
۱۲	اطلاع‌رسانی غیر واقعی	۲	۳۸٪
۱۳	ذائقه‌سنجی سیاسی توسط کشورهای بیگانه	۲	۳۸٪

جدول شماره ۲: کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد سیاسی در ج.ا.ا.

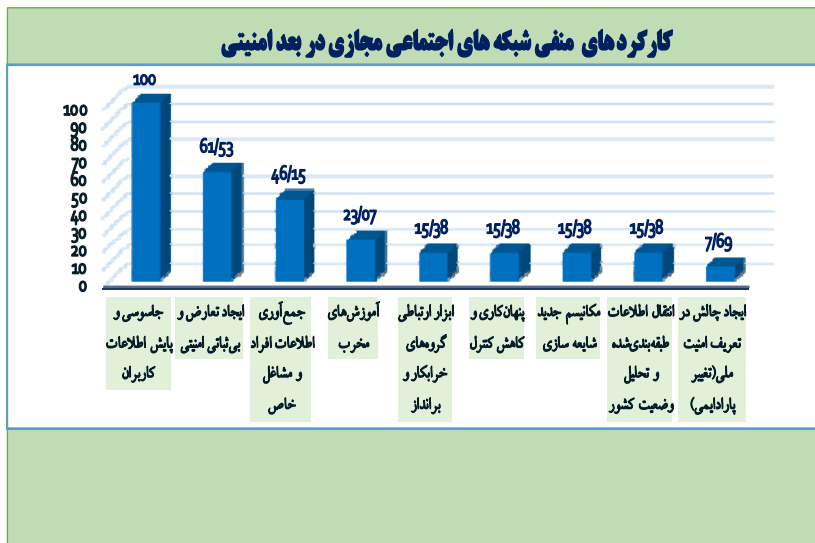
کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد سیاسی در ج.ا.ا.

نمودار میله‌ای شماره ۱: کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد سیاسی در ج.ا.ا.

ردیف	تهدیدهای امنیتی	فراوانی	درصد
۱	جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران	۱۳	۱۰۰٪
۲	ایجاد تعارض و بی‌ثباتی امنیتی	۸	۶۱/۵۳
۳	جمع‌آوری اطلاعات افراد و مشاغل خاص	۶	۴۶/۱۵
۴	آموزش‌های مخرب	۳	۲۳/۰۷
۵	ابزار ارتباطی گروه‌های خرابکار و برانداز	۲	۱۵/۳۸
۶	پنهان‌کاری و کاهش کنترل	۲	۱۵/۳۸
۷	مکانیسم جدید شایعه‌سازی	۲	۱۵/۳۸
۸	انتقال اطلاعات طبقه‌بندی‌شده و تحلیل وضعیت کشور	۲	۱۵/۳۸
۹	ایجاد چالش در تعریف امنیت ملی (تغییر پارادایمی)	۱	۷/۶۹

جدول شماره ۳: کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد امنیتی در ج.ا.ا.

نمودار میله‌ای شماره ۲: کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد امنیتی در ج.ا.ا.

ردیف	کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی در ابعاد سیاسی و امنیتی	فراوانی	درصد
۱	سنجش علایق، گرایش‌ها و افکار سیاسی جامعه	۵	۳۸/۴۶
۲	اشاعه و تقویت ارزش‌ها و باورهای ملی	۵	۳۸/۴۶
۳	ایجاد انسجام سیاسی و اجتماعی	۴	۳۰/۷۶
۴	افزایش احساس تعلق به نظام سیاسی و ایجاد همبستگی ملی	۲	۱۵/۳۸
۵	افزایش مشارکت سیاسی و تقویت کنش‌های سیاسی مشترک	۲	۱۵/۳۸
۶	گسترش حمایت مدنی و تقویت پایه‌های اعتماد به حاکمیت	۲	۱۵/۳۸
۷	ابزار سنجش ذائقه و پی بردن به آستانه تهدیدات	۲	۱۵/۳۸
۸	تأمین نیازمندی‌های اطلاعاتی	۲	۱۵/۳۸
۹	تصویر سازی مثبت از ساخت قدرت سیاسی	۱	۷/۶۹
۱۰	ارائه الگوی مردم سالاری دینی به دیگر ملل	۱	۷/۶۹

جدول شماره ۴: کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی در ابعاد سیاسی و امنیتی

فرست‌ها یا کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی در ابعاد سیاسی و امنیتی

نمودار میله‌ای شماره ۳: فرست‌ها یا کارکردهای مثبت شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد سیاسی و امنیتی در ج.ا.ا.

تجزیه و تحلیل یافته‌ها

یافته‌های تحقیق حاصل از مصاحبه با خبرگان نشان می‌دهد شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان رسانه‌ای تعاملی فراتر از بعد ابزاری و فناورانه آن و فارغ از جذابیت‌های نوآورانه‌اش، به صورت پدیده‌ای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی نمود یافته است و توانسته است بر بسیاری از شئون زندگی فردی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و فرهنگی افراد بشر تاثیرگذار باشند. از نظر مصاحبه‌شوندگان این شبکه‌ها در جمهوری اسلامی ایران تولید کننده کارکردهای مثبت و منفی سیاسی و امنیتی هستند و در عین حال که برخوردار از فرصت‌ها و کارکرد ایجابی هستند؛ از قابلیت تولید تهدید و آسیب‌رسانی به امنیت ملی برخوردار هستند. بررسی ۱۴ مقوله

اصلی کارکردهای منفی شبکه‌های اجتماعی مجازی در بعد سیاسی که حاصل تجمیع ۵۸ مقوله فرعی است، نشان می‌دهد، تضعیف ارزش‌ها و باورهای ملی - هرگونه تهدید معطوف به آنها می‌تواند بی‌ثبات کننده نظام سیاسی یک کشور باشد - که مهم‌ترین کارویژه آنها حفظ همبستگی ملی و مشروعیت دهنده به قواعد و ضوابط اجتماعی است، مهم‌ترین کارکرد شبکه‌های اجتماعی از نظر صاحب نظران است. از دیدگاه مصاحبه شونده‌گان از دیگر کارکردهای منفی این شبکه‌ها ایجاد گروه‌های سیاسی معارض مجازی و در ادامه تلاش برای مشروعیت زدایی ساختاری و انسجام‌زدایی ساختاری از نظام ج.ا.ا. هستند. به عبارت دیگر متولیان شبکه‌های اجتماعی نظام سلطه به صورت هدفمند به دنبال مقبولیت زدایی، تخریب وجهه نظام اسلامی، ایجاد شکاف بین مردم و نظام، تغییر رفتار آنها و سپس ایجاد نافرمانی مدنی و برانگیختن رفتارهای مخالف آمیز در جامعه هستند. از نظر مصاحبه شونده‌گان این شبکه‌ها همچنین حامل پیامدهای چون: تخریب و القای ناکارآمدی نظام ج.ا.ا. شایعه‌سازی و انتشار اخبار کذب سیاسی، تحریک و فعال‌سازی گسل‌های قومی، انتقال اندیشه و دیدگاه‌جریانات معاند و ساماندهی شبکه‌ای مخالفان هستند. در بعد امنیتی نیز بررسی ۱۰ مقوله اصلی مربوط به بعد امنیتی شبکه‌های اجتماعی که حاصل پالایش و ادغام ۳۹ مقوله فرعی است، نشان می‌دهد از نظر صاحب نظران مهم‌ترین کارکرد شبکه‌های اجتماعی در این حوزه جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران است. همچنین شبکه‌های اجتماعی مجازی واجد ایجاد تعارض و بی‌ثباتی امنیتی، جمع‌آوری اطلاعات افراد و مشاغل خاص، آموزش‌های مخرب، ابزار ارتباطی گروه‌های خرابکار و برانداز، انتقال اطلاعات طبقه‌بندی‌شده و ایجاد چالش در تعریف امنیت ملی (تغییر پارادایمی) هستند. این کارکردها به طور مستقیم با امنیت ملی نظام جمهوری اسلامی ایران ارتباط پیدا می‌کند. از نظر آنها این وضعیت باعث افزایش آسیب‌پذیری کشور شده‌است و بروز چالش‌هایی برای امنیت ملی در آینده نیز متصور خواهد بود. از مواردی که از نظر مصاحبه شونده‌گان باعث گردیده است وجه تهدیدات شبکه‌های اجتماعی مجازی در جمهوری اسلامی ایران کاملاً نسبت به فرصت‌ها و کارکردهای مثبت این شبکه‌ها برجسته باشد، می‌توان به: فقدان شبکه ملی اطلاعات به عنوان مهم‌ترین مانع فنی - زیرساختی کشور، بی‌سامانی و رهاشدگی و نگاه جزیره‌ای به این فضا در کشور و غلبه سیاسی‌کاری بر سیاستگذاری اشاره کرد. بنابراین فرضیه اصلی پژوهش

یعنی: شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به رهاشدگی این فضا در وضعیت کنونی، تهدیدات سیاسی و امنیتی جدی برای جمهوری اسلامی ملی ایران در پی دارند و با افزایش آسیب‌پذیری کشور، منجر به بروز چالش‌هایی برای امنیت ملی خواهد شد، تأیید می‌گردد. از نظر متخصصان چنانچه این فضا مدیریت شود و موانع بالا مرتفع گردد، می‌توان به عنوان یک فرصت به فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی مجازی نگریست.

نتیجه‌گیری

شبکه‌های اجتماعی مجازی به عنوان یکی از فناوری‌های نوین اطلاعاتی و ارتباطی در حال تغییر بسیاری از مؤلفه‌های اساسی مرتبط با زندگی فردی و اجتماعی از جمله نظم و امنیت ملی می‌باشند. در یک جمع‌بندی و در پاسخ به سؤال اصلی پژوهش «تهدیدات سیاسی - امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی کدامند و چه تأثیری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارند؟» نقش سیاسی و امنیتی شبکه‌های اجتماعی مجازی بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران از دو منظر تهدید و فرصت‌های شبکه‌های اجتماعی مجازی در جمهوری اسلامی ایران احصا گردید. نتیجه تحقیق نشان می‌دهد توسعه و گسترش استفاده از شبکه‌های اجتماعی مجازی به لحاظ سیاسی و امنیتی در جمهوری اسلامی ایران تولیدکننده کارکردهای مثبت و منفی هستند. یعنی در عین حال که برخوردار از فرصت‌ها و اثرات مثبت بر امنیت ملی هستند؛ قابلیت ایجاد تهدید آن‌ها در وضعیت فعلی به علت سیاستگذاری بخشی و جزیره‌ای بسیار بالاست؛ به عبارت دیگر با توجه به وضعیت فعلی فضای مجازی، شبکه‌های اجتماعی تهدیدات سیاسی و امنیتی قابل توجهی برای جمهوری اسلامی ملی ایران در پی دارند و با افزایش آسیب‌پذیری کشور، منجر به بروز چالش‌هایی برای امنیت ملی خواهد شد. این چالش‌ها عمدتاً در راستای القای ناکارآمدی نظام ج.ا.ا. تضعیف ارزش‌ها و باورهای ملی، هنجارسازی متعارض، مشروعیت‌زدایی ساختاری از نظام سیاسی، تضعیف انسجام ملی، شکاف بین جامعه و حاکمیت، تشویق نافرمانی مدنی و ایجاد تنش سیاسی و ایجاد زمینه تقابل مردم با نظام سیاسی، ایجاد و ساماندهی شبکه‌ای گروه‌های سیاسی مجازی معارض، انتقال اندیشه و دیدگاه‌جریان‌ات معاند، تحریک و

فعال‌سازی گسل‌های قومی و جاسوسی و پایش اطلاعات کاربران صورت می‌گیرد. از سوی دیگر این شبکه‌ها دارای کارکردهای مثبتی نیز هستند که از جمله می‌توان به: اشاعه و تقویت ارزش‌ها و باورهای ملی، ایجاد انسجام سیاسی و اجتماعی، افزایش احساس تعلق به نظام سیاسی و ایجاد همبستگی ملی، افزایش مشارکت سیاسی و تقویت کنش‌های سیاسی مشترک، گسترش حمایت مدنی و تقویت پایه‌های اعتماد به حاکمیت، سنجش علایق، گرایش‌ها و افکار سیاسی جامعه، تصویرسازی مثبت از ساخت قدرت سیاسی و سنجش ذائقه و پی بردن به آستانه تهدیدات اشاره کرد. به عبارت دیگر در صورت مدیریت درست فضای مجازی و مرتفع نمودن موانع، به شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌توان به عنوان یک فرصت نگاه کرد و از این ابزارها که امروز دیگر یک انتخاب نیستند، در جهت تقویت امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران استفاده کرد.

منابع و مأخذ

الف) کتب

۱. افتخاری، اصغر (۱۳۹۲)، *امنیت اجتماعی شده*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی.
۲. اکرمی فر سید علی (۱۳۸۱)، *کارآفرینی در عصر اطلاعات و ارتباطات*، دفتر همکاری‌های فناوری ریاست جمهوری.
۳. بخشی، عبدالله (۱۳۹۵) *اطلاعات و امنیت در کتاب و سنت*. تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات دانشکده اطلاعات.
۴. بوزان، باری (۱۳۷۸)، *مردم، دولت‌ها و هراس*، ترجمه: پژوهشکده مطالعات راهبردی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
۵. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷)، *لغت‌نامه دهخدا*، تهران: دانشگاه تهران.
۶. ساروخانی، باقر (۱۳۸۳)، *اندیشه‌های بنیادین علم ارتباطات*، تهران: نشر خجسته.
۷. عساریان نژاد، حسین (۱۳۷۸)، *جوئششی بر امنیت ملی*، تهران: دانشکده علوم و فنون فارابی.
۸. عمید، حسن (۱۳۷۹)، *فرهنگ عمید*، تهران: مؤسسه امیر کبیر.
۹. کاستلز، مانوئل (۱۳۸۰)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ*، ترجمه: احد علیقلیان، افشین خاکباز و حسن چاوشیان، تهران: طرح نو.
۱۰. کاظمی، علی اصغر (۱۳۵۲)، *روابط بین الملل در تئوری و عمل*، تهران: قومس.
۱۱. گیبینز، جان آر و بو ریمر (۱۳۸۱)، *سیاست پست مدرنیته؛ درآمدی بر فرهنگ و سیاست معاصر*، ترجمه: منصور انصاری، تهران: انتشارات گام نو.
۱۲. ماندل، رابرت (۱۳۷۷)، *چهره متغیر امنیت ملی*، تهران: پژوهشگاه مطالعات راهبردی.
۱۳. معین، محمد (۱۳۶۳)، *فرهنگ فارسی*، تهران، انتشارات امیر کبیر.
۱۴. مک کوایل، دنیس (۱۳۸۸)، *درآمدی بر نظریه ارتباطات اجتماعی*، ترجمه: پرویز اجالالی، تهران: نشر دفتر مطالعات و برنامه ریزی رسانه‌ها.
۱۵. مهدی‌زاده، تورج و مصطفی آمون (۱۳۹۳)، *مبانی شبکه‌های اجتماعی*، انتشارات: محقق اردبیلی.

ب) مقالات

۱. ابراهیمی‌فر، طاهره و یعقوبی‌فر حامد (۱۳۹۳)، *تأثیر شبکه‌های اجتماعی بر افکار عمومی - بررسی موردی انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۳۸۸*، فصلنامه علمی - تخصصی دانش انتظامی پلیس پایتخت، سال هفتم، شماره ۱، بهار.
۲. افتخاری، اصغر (۱۳۷۷)، *امنیت ملی: رهیافت‌ها و آثار*، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۲
۳. بختیاری، حسین و صالح‌نیا، علی، (۱۳۹۷)، «*اولویت بندی تهدیدات امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با روش تحلیل سلسله مراتبی AHP*»، فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی، دوره ۸، شماره ۲۷، تابستان.
۴. خانیکی، هادی و بابایی، محمود (۱۳۹۰)، *فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی؛ مفهوم و کارکردها*، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، دوره اول، شماره ۱.
۵. خانیکی، هادی و دیگران (۱۳۹۲)، *کنشگری و قدرت در شبکه‌های اجتماعی مجازی*، فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۶۱.
۶. حسینی، حسین (۱۳۹۳)، *واکاوی نقش و کارکرد شبکه‌های اجتماعی مجازی در حوادث انتخابات سال ۱۳۸۸ جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه علمی - پژوهشی آفاق امنیت، سال هفتم، شماره ۲۴، پاییز.
۷. حسینی، حسین (۱۳۹۰)، «*جنگ نرم و شبکه‌های اجتماعی مجازی*»، قابل دسترسی در migna.ir
۸. سلطانی‌نژاد و دیگران (۱۳۹۲)، «*تأثیر فن‌آوری اطلاعات و ارتباطات بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران در دهه ۱۳۸۰*»، پژوهشنامه علوم سیاسی، سال هشتم، شماره دوم، بهار.
۹. عالمی، حمزه (۱۳۹۱)، *نقش شبکه‌های اجتماعی مجازی در جنگ نرم*، فصلنامه مطالعات سیاسی روز، سال یازدهم، شماره ۴۴، ۴۵ و ۴۶، تابستان، پاییز و زمستان.
۱۰. قاسمی، وحید و همکاران (۱۳۹۲)، *تعامل در فضای مجازی شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و تأثیر آن بر هویت دینی جوانان؛ مطالعه موردی فیس بوک و جوانان شهر اصفهان*، دوفصلنامه علمی پژوهشی دین و ارتباطات، سال نوزدهم، شماره دوم، پاییز و زمستان.
۱۱. معمار، ثریا و همکاران (۱۳۹۱)، *شبکه‌های اجتماعی مجازی و بحران هویت (با تأکید بر بحران هویتی ایران)*، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره اول، شماره ۴.

۱۲. یوسفی، جعفر و روشنی، مرتضی (۱۳۹۵). *استفاده اطلاعاتی جریان تکفیر از شبکه‌های اجتماعی مجازی، مجموعه مقالات.*

ج) منابع لاتین

- 1.Course documents. 1989. **National Defence College of Canada.** Kingston.
- 2.Dumbrell, J. (2007), **The Bush Administration, US Public Diplomacy and Iran**, *Working Paper. Durham University, School of Government and International Affairs.*
- 3.Ellison, N. B. and D. M. Boyd (2007). "**Social Network Sites: Definition, History and Scholarship**", *Journal of Computer-Mediated Communication.*
- 4.Louw, Michael H.H. 1978. **National Security.** Pretoria: ISS-University of Pretoria.
- 5.Wolfers, Arnold. 1962. **Discord and Collaboration.** Baltimore: Johns Hopkins UniversityPress.

